

Petra Kim Krasnic*

Ruska emigracija in jugoslovanska politika do Sovjetske zveze med obema svetovnima vojnama

IZVLEČEK

Prispevek obravnava jugoslovansko politiko do Sovjetske zveze v obdobju med obema svetovnima vojnama v zvezi z rusko emigracijo, ki je bivala na jugoslovanskem ozemlju. Med letoma 1918 in 1940 diplomatski odnosi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo niso bili formalnopravno vzpostavljeni. Kljub temu so obstajali različni politični stiki, ki so temeljili na medsebojnem strahu pred rušenjem državne ureditve in so se izražali predvsem v dvojnosti, s katero so jugoslovanske oblasti obravnavale ruske emigrante: po eni strani so uživali vso podporo, po drugi pa so bili zaradi strahu pred sovjetskimi tajnimi agenti pod nenehnim nadzorom. Šele naraščanje nacistične grožnje je Jugoslavijo prisililo v omilitev protikomunistične politike in vzpostavitev diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo, kar je vplivalo tudi na njen odnos do ruskih emigrantov.

Ključne besede: bela emigracija, diplomatski odnosi, zunanja politika, monarhija, komunizem, tajni agenti, obveščevalna služba

ABSTRACT

RUSSIAN EMIGRATION AND THE YUGOSLAV POLICY TOWARDS THE SOVIET UNION IN THE INTERWAR PERIOD

The following contribution focuses on the Yugoslav policy towards the Soviet Union in the interwar period concerning the Russian emigrants living in the Yugoslav territory. Between 1918 and 1940, the diplomatic relations between Yugoslavia and the Soviet Union were not

* Mag. prof. zgodovine in ruščine, doktorandka na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Mucherjeva 6, SI-1000 Ljubljana; petra.krasnic2@gmail.com

formally and legally established. Nevertheless, various political contacts that were based on the mutual fear of undermining the system of government existed and expressed themselves mainly in the twofold way in which the Yugoslav authorities treated the Russian emigrants: on the one hand, they enjoyed unparalleled support; while on the other hand, they were under constant surveillance due to the fear of Soviet secret agents. Only the increasing Nazi threat forced Yugoslavia to relax its anti-communist policies and establish diplomatic relations with the Soviet Union, which influenced its attitude towards the Russian emigrants as well.

Keywords: the White emigration, diplomatic relations, foreign policy, monarchy, communism, secret agents, intelligence service

Osnovna izhodišča

Pričujoča razprava posega na polje jugoslovansko-sovjetskih odnosov med obema svetovnima vojnama, ki je v primerjavi z obdobjem med drugo svetovno vojno in po njej nekoliko manj raziskana tematika. Za njeno razumevanje je treba na kratko orisati odnose med Rusijo in Srbijo, saj je uradna jugoslovanska politika v odnosu do Sovjetske zveze izhajala iz njih. Srbija in Črna gora sta bili do leta 1914 v veliki meri povezani z ruskimi političnimi elitami, kulturo in cerkvijo. Vrhunec dolgoletnih vezi je bila odkrita vojaška podpora Rusije, ki jo je zagotovila Srbiji ob začetku prve svetovne vojne.¹ Obdobje po prvi svetovni vojni je Rusijo in Srbijo zaznamovalo s korenito spremembo oblike državnega obstoja. Po ruski revoluciji leta 1917 in državljanski vojni, ki ji je sledila, je razpadel Ruski imperij, namesto njega pa je nastala Sovjetska zveza (SZ). Srbija, ki jo je vodila dinastija Karađorđević, pa se je ob koncu prve svetovne vojne združila v novonastalo državo – Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), ki je bila z vidovdansko ustavo opredeljena kot ustavna monarhija. Kot ugotavlja srbski zgodovinar Miroslav Jovanović, so »medsebojni odnosi v veliki meri izgubili prejšnji nacionalni značaj. Začela se je doba ideologije.«² Revolucionarni dogodki v Rusiji so opredelili odnose Kraljevine Srbije in nato Kraljevine SHS do sovjetske Rusije. Končali so tradicionalne povezave med obema državama, v katerih je imela glavno vlogo Rusija. Kljub temu, da so se odnosi spremenili, pa niso popolnoma izginili. Emigrantska skupnost več deset tisoč nasprotnikov komunizma, ki so pred represalijami pobegnili v Kraljevino SHS, je na jugoslovanskem ozemlju omogočila nadaljevanje tradicionalnih rusko-srbskih odnosov. K njihovi krepitvi so že med državljansko vojno pripomogli stiki voditeljev protirevolucionarne bele armade z jugoslovanskimi

1 Podrobneje o rusko-srbskih odnosih gl. Никола Поповић, *Srbija u carska Rusija* (Beograd: Službeni list CRJ, 1994). Сергей Романенко, *Югославия, Россия и «славянская идея»: Вторая половина XIX – начало XXI века* (Москва: Институт права и публичной политики, 2002).

2 Алексей Тимофеев, Горан Милорадовић in Александар Силиќин, *Москва-Сербия; Белград-Россия. Сборник документов и материалов* (Москва in Белград: Центральный государственный архив Москвы in Архив Србије 2017), 9.

vojaškimi in diplomatskimi predstavniki na ruskem ozemlju.³ Pomembno je omeniti, da je bila Kraljevina SHS edina izmed zaveznic carske Rusije, ki je aprila 1919 uradno priznala vlado ruskega kontrarevolucionarnega admirala Aleksandra Kolčaka v Omsku kot legitimno rusko oblast in z njo vzpostavila diplomatske odnose.⁴

Kraljevina SHS je bila zaradi svoje monarhistične ureditve in strahu pred širjenjem komunizma, hkrati pa tudi zaradi prej omenjene tradicionalne povezave vladajoče elite z Rusijo, ena izmed evropskih držav, ki je sprejela največje število ruskih beguncev, ki so v obdobju ruske državljanske vojne zapustili Rusijo. Politiko kralja in vlade Kraljevine SHS v zvezi z ruskim vprašanjem je v dvajsetih letih 20. stoletja določala tradicionalno izrazita prorуска politična usmeritev. Kralj Aleksander Karađorđević se je šolal v Rusiji na imperatorskem dvoru in v Požeškem korpusu v Peterburgu, vojaški akademiji, ki je bila namenjena le članom ruske carske družine in najvišjemu plemstvu, Srbija in Črna gora pa sta bili z zakonskimi zvezami tudi neposredno povezani z rusko carsko družino Romanovih.⁵ Uradna jugoslovanska vlada je zavzela protiboljševiško stališče, kralj Aleksander je bil tudi oster nasprotnik komunizma. Med rusko državljansko vojno je v vojski ruskega generala barona Petra Vrangla, enega izmed zadnjih poveljnikov bele armade, videl silo, ki naj bi odigrala pomembno vlogo pri rušenju komunizma v Rusiji in s tem odstranila nevarnost za monarhistične ureditve, kakršna je bila tudi Kraljevina SHS.⁶ Iz tega je izhajala tudi negativna drža proti komunistični revoluciji, ki se je izrazila v odločnem nasprotovanju sovjetski oblasti in sodelovanju pri rušenju sovjetskega režima.⁷ Poleg navedenega je pomembno vlogo igralo tudi vprašanje odnosa s prihodnjo Rusijo, ki naj bi nastala po zlomu sovjetske oblasti, za katerega se je v tem obdobju verjelo, da je neizogiben. To je vplivalo na odnos jugoslovanske oblasti do ruskih emigrantov, ki naj bi po vrnitvi v Rusijo znova prevzeli oblast. Na teh osnovnih izhodiščih se je na eni strani razvila celotna politika Kraljevine SHS do Sovjetske zveze, na drugi pa do ruskih emigrantov. Ker jugoslovanska vlada ni nikoli priznala sovjetske oblasti, diplomatski odnosi med njima niso uradno obstajali. Že julija 1918 je Srbija odpoklicala svojega veleposlanika v Rusiji Miroslava Spalajkovića, marca 1919 pa je v Rusiji nastal Jugoslovanski Sovjet delavskih in kmečkih namestnikov, ki je prevzel, nato pa zaprl jugoslovanska konzularna predstavništva.⁸ S tem se je končala jugoslovanska diplomatska prisotnost v Rusiji. Od tedaj je Jugoslavija kljub

3 Podrobneje o stikih med regentom Aleksandrom in voditelji belogardističnega gibanja ter vlogi srbskih enot v ruski državljanski vojni gl. SI AS 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 168–70. O vzpostavljanju odnosov s carsko vlado v Sibiriji gl. objavljene dokumente v Тимофеев et al., *Москва-Сербия; Белград-Россия*, 736–40.

4 Ibidem, 18.

5 Зоя Бочарова, *Российское зарубежье 1920–1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие* (Москва: АИРО-XXI, 2011), 69.

6 Obstoj Sovjetske zveze je sam po sebi predstavljal nevarnost monarhistični ureditvi, ker je dajal primer za nezadovoljne množice ljudi in predstavljal izvor revolucionarnih idej. Podrobneje gl. SI AS 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, Beograd, januar 1955, 167.

7 SI AS 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga II, Beograd, januar 1955, 167.

8 Aleksej Timofejev, Goran Miloradović in Aleksandar Životić, *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa: katalog izložbe = Сербия-Россия, Югославия-СССР: к 180-летию дипломатических отношений: каталог выставки* (Beograd: Arhiv Srbije in Arhiv Jugoslavije = Архив Србије и Архив Југославије, 2018), 35.

sovjetskim poizkusom vzpostavitve diplomatskih odnosov dve desetletji vztrajala pri nepriznavanju boljševiške oblasti.

Za razbiranje nians v diplomatskih odnosih med državama in odnosu jugoslovanskih oblasti do ruskih emigrantov sem analizirala različne vire. Prvi sklop teh je arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije in Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Pomembno dopolnitev arhivskemu gradivu so v pričujoči razpravi predstavljale tudi jugoslovanske, ruske in srbske zbirke objavljenih virov, prav tako pa sem pri raziskovanju – v iskanju jasnejšega pomena tega gradiva – uporabila jugoslovanske časopisne vire iz obdobja med obema svetovnima vojnama. Pomemben del razprave predstavljajo tudi tuje, predvsem ruske študije. Razprava je osredotočena na jugoslovanski prostor ter politiko vlade in opozicije v odnosu do ruskih emigrantov in Sovjetske zveze. V določeni meri zajema tudi odnos sovjetskega vodstva do Jugoslavije in ruske emigracije ter oris nekaterih mednarodnih dogodkov, ki so ključni za razumevanje obravnavane tematike.

Ruski emigranti, »bratje v stiski« ali opora jugoslovanske monarhije? – Odnos jugoslovanskih oblasti do ruske emigracije

Po različnih podatkih je Kraljevina SHS sprejela med 40.000 in 70.000 ruskih beguncev, med njimi pripadnike bele armade in njihove družinske člane ter ostale nasprotnike komunizma. Največja skupina je bila vojska ruskega generala Vrangla, ki jo je Kraljevina SHS zaposlila v jugoslovanskih obmejnih enotah in pri gradbenih delih za obnovo države. Vsako skupino, ki je prišla v državo, so poleg osebja na železniških postajah pričakali predstavniki višjih državnih, vojaških in civilnih oblasti ter tudi številno prebivalstvo. V Srbiji so državne oblasti vršile močno propagando.⁹ Kult ruskega carja, ki so ga negovali in vzpodbujali dinastija in srbski monarhistični krogi, je v delu srbske javnosti oblikoval občutek hvaležnosti do carske Rusije, ki se je izrazil tudi v odnosu teh krogov do ruske emigracije. V arhivskih virih lahko zasledimo, da naj bi Srbi ruske emigrante v prvih letih po prihodu sprejeli kot »brate v stiski«.¹⁰ Nasprotno pa naj bi bil na Hrvaškem in v Sloveniji, kjer ni bilo uradne rusofilsko usmerjene tradicije, sprejem ruskih emigrantov bolj hladen. Močni kulturni vplivi bivše Avstro-Ogrske, ki so se zadrževali tudi po nastanku Kraljevine SHS, so vplivali na to, da so domačini ruske emigrante – v veliko večji meri kot v Srbiji – čutili kot tuje elemente. Pri tem naj bi veliko vlogo odigralo pravoslavje, poleg tega pa tudi sam odnos emigrantov, ki so v nesporazumih med srbsko in hrvaško buržoazijo predstavljali oporo srbski strani.¹¹ Prihod emigrantov in reševanje njihovega položaja sta bili temi različnih časopisnih taborov, pogosto sta postali tudi predmet političnih razprav in obračunavanj. Obstoj

9 SIAS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, Beograd, januar 1955, 62.

10 Ibid., 110.

11 Ibid., 111.

ruske emigracije v Kraljevini SHS in njen vpliv v različnih družbenih, znanstvenih in kulturnih krogih sta močno sooblikovala jugoslovansko javno mnenje in tudi odnos oblasti do Sovjetske zveze.

Aprila 1919, po srečanju Nikole Pašića in Sergeja Sazonova, ministra za zunanje zadeve pod vlado admirala Aleksandra Kolčaka, v Parizu, na katerem je prišlo do prej omenjenega vzajemnega priznanja vlad, so ustanovili tudi uradna diplomatska predstavništva. Kot diplomatski predstavnik Kraljevine SHS v Omsku je bil imenovan Jovan Milanković, ki je bil tudi zadnji jugoslovanski diplomat v carski Rusiji, vodstvo admirala Kolčaka pa je kot veleposlanika kontrarevolucionarne vlade v Beogradu imenovalo Vasilija Strandmana.¹² Ta je tudi po porazu carske vojske ostal diplomatski predstavnik vse do druge svetovne vojne. Po oktobrski revoluciji je sovjetska oblast odredila vsem veleposlaništvom in konzularnim službam carske Rusije, naj sporočijo, ali so pripravljeni nadaljevati diplomacijo v službi sovjetske vlade, a ni dobila odgovora niti od enega od 28 ruskih predstavništev.¹³ Tuje vlade so carska diplomatska in konzularna predstavništva sprva še sprejemale kot uradne predstavnike Rusije, v 20. letih pa so postopoma začele priznavati Sovjetsko zvezo in z njo vzpostavljati diplomatske stike, s čimer je bilo povezano tudi zaprtje predstavništev carske Rusije.

Do leta 1921 je v Beogradu obstajalo rusko diplomatsko predstavništvo, saj je do tedaj zastopalo vlado ruskega carja, nato začasno vlado Aleksandra Kerenskega, kasneje pa oblast različnih generalov ruske carske armade (Aleksandra Kolčaka, Antona Denikina in Petra Vrangla). Po tem, ko teh različnih ruskih vlad ni bilo več, bi v Beogradu po mednarodnem pravu moralo biti odpravljeno tudi predstavništvo, vendar pa je jugoslovanska vlada še naprej priznavala carsko diplomatsko predstavništvo, ki je dobilo funkcijo predstavništva za zaščito interesov ruske emigracije v Jugoslaviji. Vodil ga je dotedanji veleposlanik Strandman, ki je še naprej ostal na seznamu akreditiranih diplomatov v Beogradu. Predstavništvo se je nahajalo v isti stavbi kot nekdanje carsko veleposlaništvo, na njej je bil ohranjen tudi grb Ruskega imperija in izobešena zastava carske Rusije.¹⁴ Poleg tega je jugoslovansko Ministrstvo za zunanje zadeve ruskim beguncem po novoustanovljenem organu, Državni komisiji za ruske begunce, med drugim nudilo materialno pomoč, država pa je dovolila tudi, da se na njenem ozemlju nastanijo ruske organizacijske strukture.¹⁵ V Sremskih Karlovcih se je od marca 1922 nahajal glavni sedež in Vrhovno poveljstvo oboroženih sil južne Rusije, ki ga je vodil general Vrangl.¹⁶ Ruska vojska je na jugoslovanskem ozemlju ohranjala vojaško formacijo in red, od jugoslovanske vlade pa je pridobila tudi pravico do nošenja svojih vojaških uniform. Ker so oficirji in vojaki sestavljali velik del ruske emigracije, so Vrangl in njegovi sodelavci želeli ohraniti politično moč in avtoriteto vojske, zato so leta 1924

12 Мирслав Йованович, *Русская эмиграция на Балканах, 1920–1940* (Москва: Библиотека – фонд «Русское зарубежье»; Русский путь, 2005), 33.

13 Бочарова, *Российское зарубежье 1920–1930-х гг. как феномен отечественной истории*, 97.

14 Ярослав Вишняков, »Руска револуција 1917. и формирање Југославије,« *Крај великог рата – пут ка новој Европи. Зборник радова* (Београд: Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране, 2020), 229.

15 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 173. *Uradni list Narodne vlade Kraljevine SHS, Pokrajinske uprave za Slovenijo* IV, št. 81, 4. 8. 1922.

16 Podrobneje gl. SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, 106.

v Sremskih Karlovcih ustanovili Rusko splošno vojaško zvezo (ROVS), ki je združila vse vojaške organizacije in društva v emigraciji v enotno organizacijo. S tem je v prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino Kraljevina SHS postala glavni vojaški center ruske emigracije, predvsem Beograd pa je predstavljal tudi politični center ruskih monarhistov – reakcionarjev, ki ga je jugoslovanska oblast podpirala vse do leta 1941.¹⁷ Poleg tega je leta 1921 Srbska pravoslavna cerkev pod svojo zaščito sprejela višjo cerkveno upravo Ruske pravoslavne cerkve v tujini, ki je pri tem ohranila svojo neodvisno pristojnost, kar je pomenilo, da se je v Kraljevino SHS prestavil tudi sedež ruskega pravoslavlja, ki je bil v carski Rusiji eden od stebrov oblasti.¹⁸ Ker je v Rusiji pred vzpostavitvijo komunističnega režima in tudi po njem živelo večinoma pravoslavno prebivalstvo, je tudi to predstavljalo pomemben vidik v odnosih med državama. Ruski emigranti so imeli v Kraljevini SHS močno podporo dvora, kralj Aleksander je sodeloval v ruskih (predvsem monarhističnih in vojaških) emigrantskih organizacijah, blagajna dvora pa je finančno podpirala tudi nekatere stare ruske državnike in generale, zato je bil med ruskimi emigranti zelo priljubljen.¹⁹ Kraljevina je na svojem ozemlju omogočila ustanovitev razvejanega ruskega izobraževalnega sistema, podpirala pa je tudi delovanje ruskih kadetskih korpusov ter različnih političnih, kulturnih, verskih in mladinskih organizacij. Položaj odkrite podpore jugoslovanskega vrha emigrantski skupnosti je med drugim služil tudi kot demonstracija nepriznavanja novega sovjetskega režima.²⁰

Ameriška raziskovalca Bruce Russett in Harvey Starr vidita diplomacijo kot metodo zunanje politike, ki pomeni medsebojno interakcijo med vladami, med drugim tudi z vplivanjem na prebivalstvo drugih držav.²¹ Vsa ta podpora, ki jo je jugoslovanska oblast namenjala ruskim emigrantom in njihovim organizacijam, je imela s tega vidika močan vpliv na odnos Sovjetske zveze do nje. Ta je v Kraljevini SHS videla odkrito podpornico protisocialističnih elementov. Dejstvo, da so imeli ruski emigranti možnost vplivanja na jugoslovansko oblast in so v državi uživali poseben položaj, je bilo v 20. letih tudi predmet različnih razprav med opozicijo in jugoslovansko javnostjo. Tudi na Slovenskem naj bi prebivalstvo nasprotovalo predvsem Vranglovim enotam, ki so delovale v obmejni straži. Kot navaja Jurij Perovšek: »Wranglovci, kot so jim rekli v jugoslovanskem in širšem prostoru, na Slovenskem niso bili na dobrem glasu. Edini tedanji množični medij – časopisje – je ne glede na medsebojne ideološke in politične razlike soglasno poročalo o njihovem surovem in v več primerih zločinskem ravnanju z obmejnimi prebivalstvom v Sloveniji in Jugoslaviji [...] Na Slovenskem so negodovali tudi zaradi gmotnih sredstev, ki jih je država izdajala za wranglovce. Ljudi in politiko je prav tako motilo, da so nosili ruske uniforme, vojaška znamenja in caristična odlikovanja ter da so bili v javnosti oboroženi. V slovenskem prostoru so se stopnjevano

17 SI AS 1931, t. e. 1053, 1315 – 5, Beloemigranti. SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, 107.

18 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 98–108.

19 SI AS 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, januar 1955, 159, 160.

20 Мирослав Йованович, »Россия в изгнании. Границы, масштабы и основные проблемы исследования,« *Русская эмиграция в Югославию* (Москва: Издательство Индик, 1996), 41.

21 Bruce Russett in Starr Harvey, *Svetovna politika. Izbira možnosti* (Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, Zbirka mednarodni odnosi, 1996), 245.

pojavnjali poudarki, da predstavljajo državo v državi, zato jih je treba odpustiti iz obmejne službe, razorožiti in izgnati iz države. To je bilo mnenje vseh političnih taborov.«²²

Časopis *Slovenec* je v tem obdobju objavil nekaj člankov, v katerih je obravnaval odnos jugoslovanske oblasti do Vranglove vojske. 25. marca 1922 je zapisal: »General Vrangel je, kakor poroča z največjim navdušenjem novosadska 'Zastava', v Novem Sadu priredil naravnost defile vseh ruskih emigrantov, držal velemonarhističen govor in dal nositi pred seboj rusko zastavo s carskim orlom. – Naša vlada pa taji, da bi Vrangel pri nas uganjal carsko propagando. Vrangel je tudi napravil oficijelne vizite pri velikem županu, poveljujočem generalu in episkopu. – Vse seveda samo kot 'odličan in korekten gost', kakor se je izrazil minister dr. Ninčič.«²³

O tem, da je oblast vojakom Vranglove vojske poleg tega, da jih je financirala, dovolila tudi to, da so v javnosti nosili ruske carske uniforme, vojaška znamenja in odlikovanja ter da so bili celo oboroženi, pričajo številni viri. Ruski emigranti so imeli v Jugoslaviji poseben položaj in velik vpliv v vladnih krogih, ki ni bil značilen za druge skupine beguncev. Na to kaže tudi zapisnik o zaslišanju ruskega emigranta, poročnika Ivana Glebova: »Jugoslovanske oblasti so nam dovoljevale, da smo ob praznikih, kot o veliki noči itd. nosili naše carske uniforme. Oficirji, ki so bili v službi na ministrstvu pa so v začetku sploh hodili v uniformah. Vsi tisti, ki so bili na takšnem položaju kot jaz pri graničnih trupah, v svojstvu inšpektorja ruskih edinic, so imeli pravo nositi svoje uniforme, orožje in čin.«²⁴

Razprave o odnosu oblasti do Vranglove vojske so se, kot je razvidno iz časopisov, pojavljale tudi v najvišjih državnih organih. *Slovenski narod* je 5. aprila 1922 zapisal, da je poslanec Miloš Moskovljevič vnovič vložil interpelacijo proti ministrskemu predsedniku zaradi propagande, ki jo izvršuje Vrangel v Vojvodini med tamkajšnjimi ruskimi begunci: »Interpelant zatrjuje, da je dobil zanesljive podatke, kako general Vrangel uradno kot nekak generalisimus ruske armade nastopa, kako ga sprejemajo naše oblasti, kako mu izkazuje naša vojska vojaške časti. General Vrangel vrši po Vojvodini uradne obiske. Poslanec dalje naglašja, da je dobil zanesljive informacije, kako namerava general Vrangel znova udariti na sovjetsko Rusijo.«²⁵

Tudi *Slovenec* je 27. maja 1922 objavil članek z naslovom »Vranglova akcija in tajna diplomacija«, v katerem je navedel, da se Vranglova vojska s pomočjo jugoslovanskih oblasti pripravlja na oboroženo akcijo proti Sovjetski zvezi, kar je ministrski predsednik Pašič odločno zanimal.²⁶ Da jugoslovanska oblast podpira oblikovanje močne Vranglove vojske za napad na Sovjetsko zvezo, je menila tudi sovjetska obveščevalna služba. V poročilu GPU št. 1271 z dne 31. marca 1922 je zapisano: »Koncentracija Vranglove vojske, kolikor je mogoče soditi od tu, poteka predvsem v Srbiji in ni dvoma, da bi se v primeru vojne med RSFSR z Romunijo ali s Poljsko ta vojska pridružila

22 Jurij Perovšek, »Odpoklic Wranglovcev iz obmejne službe in njegov odmev na Slovenskem leta 1922,« *Monitor ISH*, št. XVII/1 (2015): 10, 11.

23 »General Vrangel,« *Slovenec*, 25. 3. 1922.

24 SIAS 1931, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. 8. 1949.

25 »Interpelacija o propagandi generala Vrangla,« *Slovenski narod*, 5. 4. 1922.

26 »Vranglova akcija in tajna diplomacija,« *Slovenec*, 27. 5. 1922. Tega leta je omenjeni časopis izdal še več člankov na podobno temo, gl. npr. *Slovenec*, 19. 4. 1922.

eni izmed slednjih. Dovoljenje za oblikovanje emigrantske ruske vojske na svojem ozemlju Jugoslaviji koristi. Dopolnjuje vrzeli v moški populaciji, ki so nastale kot posledica vojne, in ji omogoča že pripravljeno vojsko, ki jo ne vzdržuje sama, za primer vojne s kakšnim sosedom. Posledično se zanjo ustvarja položaj, proti kateremu ji denimo italijanska vlada precej težko ugovarja, ker se ta prostovoljna vojska nahaja pod okriljem antante. Na morebitni protest iz Moskve bo verjetno odgovorjeno, da je ta vojska dodeljena za srbsko obrambo in za obmejne države.«²⁷

Minister za zunanje zadeve Kraljevine SHS Momčilo Ninčić je že marca tega leta na seji odgovarjal na poslansko vprašanje prej omenjenega poslanca Moskovljevića o delovanju ruskega generala Vrangla. Časopis *Slovenec* je ob tem zapisal: »Vlada je izjavila, da se bivanju generala Vrangla na ozemlju naše države ne more pripisati nikaka vojaško-politična važnost. General Vrangl je v naši državi samo begunec in sicer zelo vpliven ruski begunec. Toda on uživa gostoljubnost naše države pod istimi pogoji, kakor vsi drugi ruski begunci.«²⁸

Jugoslovanska vlada je vseskozi zavračala obtožbe, da podpira vojaško delovanje Vranglove vojske in intervencijo v Sovjetski zvezi. V Jugoslaviji so se večji del celega obdobja med obema vojnama emigranti šolali v vojaških šolah in kadetskih korpusih, njihovi diplomanti pa so pogosto prejemali nazive v jugoslovanski kraljevi vojski. S ciljem boljšega razumevanja pomena ruske vojske na jugoslovanskih tleh je treba omeniti tudi primer uporabe ruskih enot pri jugoslovanskem zunanjepolitičnem vojaškem posegu, ki je pomemben za ilustracijo odnosa jugoslovanske vlade do sovjetskega režima in tudi ruske emigracije. Leta 1924 je bil v Albaniji na oblasti Fan Noli (Teofan Stilijan), ki je začel navezovati tesne stike s Sovjetsko zvezo, kar je v jugoslovanski vladi izzvalo ogorčenje. Beograd je po prihodu sovjetskega diplomatskega predstavnika v Tirano z enotami Vranglove vojske izvedel vojaško intervencijo, s katero je zrušil vlado Fan Nolja in pomagal na oblast Ahmedu begu Zoguju, ki je bil naklonjen Kraljevini SHS.²⁹ Ta vojaški udar z uporabo Vranglovih enot in jugoslovansko podpiranje emigrantskih struktur na svojem ozemlju sta bila med glavnimi razlogi, da je Sovjetska zveza sumila, da se v Jugoslaviji enote carske vojske z jugoslovansko podporo pripravljajo na nadaljevanje boja proti boljševikom.

Begunci ali sovjetski tajni agenti? – Protikomunistična politika, tajni stiki in nadzor ruskih emigrantov

Večmilijonska množica ruskih emigrantov, ki se je razselila po svetu, je za Sovjetsko zvezo predstavljala pomemben politični element, usmerjen proti njej. V vseh državah, v katerih so bili ruski emigranti, je ta element predstavljal močno protisovjetsko

27 Dokument »Сводка Иностранного отдела ГПУ о вероятном использовании врангелевской армии славянскими странами и способах ее пополнения, 31. 3. 1922,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 1. Так начиналось изгнание. 1920–1922 гг. Книга вторая. на чужбине*, 597, 598.

28 »Dr. Ninčić o Vranglu,« *Slovenec*, 22. 3. 1922.

29 S IAS 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, Beograd, januar 1955, 233–36.

propagando, hkrati pa tudi orožje v rokah držav, ki so bile protikomunistično usmerjene. Kontrarevolucija je bila sicer zlomljena, a še vedno je obstajala možnost ponovne intervencije kapitalističnih držav. Prav zato je Sovjetska zveza ruskim emigrantom posvečala veliko pozornosti in je bila usmerjena proti Kraljevini SHS kot centru ruske emigrantske vojaške moči. Vzpodbujala je podtalno delovanje jugoslovanske Komunistične partije in podpirala nekatere separatistične skupine. V poročilu jugoslovanskega veleposlaništva v Parizu iz leta 1926 je na primer navedeno, da je boljševiški odbor začel propagando med črnogorskimi emigranti v Franciji za ustanovitev neodvisne črnogorske države. V njem je zapisano tudi, da je sovjetsko veleposlaništvo v Parizu v ta namen dodelilo sredstva v višini 15.000 frankov. Iz depeše jugoslovanskega veleposlaništva na Dunaju z dne 26. avgusta 1926 je razvidno, da je III. internacionala financirala tudi dve makedonski revolucionarni društvi.³⁰ Poleg tega je, kot je znano iz arhivskih virov, sovjetska obveščevalna služba med skupine ruskih emigrantov vpeljala tajne agente, katerih cilji so bili razbitje emigrantskih vrst, večanje razdvojenosti med emigranti, pridobivanje posameznikov in skupin za vrnitev v Sovjetsko zvezo, teroristične akcije ter fizična odstranitev vodij ruske emigracije.³¹ Podobno so delovale tudi nekatere ruske emigrantske organizacije, ki so skušale pripeljati svoje agente v SZ, kjer so s propagando in distribucijo protiboljševistične literature poskušale izzvati spontani upor proti sovjetski oblasti znotraj same države.³²

Zaradi obstoja sovjetskih vohunskih elementov med rusko emigracijo so jugoslovanske oblasti organizirale svojo kontraobveščevalno službo med ruskimi emigranti in sprejele številne varnostne ukrepe, s katerimi so jih strogo nadzorovale, med drugim je veljala tudi prepoved gibanja brez dovoljenja oblasti. V arhivskih virih so ohranjeni številne objave in ukazi jugoslovanskih političnih ter policijskih oblasti, iz katerih je razvidno, da so bile nenehno zaposlene z nadzorovanjem ruskih emigrantov ter da so za številne ugotovile, da so delovali v sovjetski obveščevalni službi.³³ Predsedništvo Deželne vlade Slovenije je že 12. februarja 1921 vsem političnim in policijskim oblastem poslalo sporočilo, v katerem je zapisalo: »Dognalo se je, da je med ruskimi begunci mnogo elementov, o katerih je upravičen sum, da so pod krinko beguncev došli v našo Kraljevino kot tajni boljševiški agitatorji. Ti begunci, predvsem židi, skušajo med ljudstvo raztrositi boljševiške in komunistične ideje ter se posebno radi pridružujejo našim vojakom. Naročam vsem političnim in policijskim oblastem, da se ruskim beguncem in njihovem kretanju posveti največja pozornost, da se posebno opazujejo bližine vojašnic, potem gostilne, kamor zahajajo ruski vojaki in da se vsakega ruskega begunca, kateri je sumljiv agitacije za boljševizem ali sploh zoper našo vojno silo, nekvarno sodno kazenskemu postopanju, takoj iztira iz naše kraljevine.«³⁴

30 Драган Петровић, *Краљевина СХС и Советска Русија (СССР): 1918–1929* (Београд: Институт за међународну политику и економију, 2018), 254, 257. Gl. tudi Stephen Clissold, *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973: a documentary survey* (London: Oxford University Press, 1975), 11.

31 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 240–60. Gl. tudi SI AS 61, a. e. 69, Ruski begunci nadzorovanje, 1921.

32 Йованович, *Русская эмиграция на Балканах*, 73.

33 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 261, 262, 298–310.

34 SI AS 61, a. e. 69, Ruski begunci nadzorovanje, 1921.

Kako temeljit je bil nadzor nad emigranti, nam dobro prikazuje dokument Žandarmerijske stanice Bled z dne 19. oktobra 1922, namenjen okrajnemu glavarstvu v Radovljici. Iz dokumenta je razvidno, da je to naročilo poizvedovanje za ruskim emigrantom Sergejem Pavlovičem Maksimovim, ki je prišel iz Beograda do znanke Marije Schlegel, prav tako Rusinje, ki je tedaj stanovala v vili Rikli na Bledu, in ostal pri njej en dan. Komandir postaje, ki je dokument napisal,³⁵ je v poročilu navedel, kje vse se je Pavlovič Maksimov nahajal od začetka poizvedovanja do oddaje poročila. Poleg tega je zapisal, da se bo Rusinjo, ki jo je nadzorovani ruski emigrant obiskal, »neopaženo in stalno nadzorovalo in vsak eventualni pismeni ali osebni stik z gorinavednim ruskim beguncem tamuradno poročalo.«³⁶ Iz omenjenega poročila je razvidno tudi, da je bilo nadzorovanje stalna praksa jugoslovanskih oblasti: »Od tukajšnje orožniške postaje uvedena nadzorovanja vseh ruskih beguncev, stanujočih v tukajšnjem postajnem okolišu, do sedaj niso ugotovila nikakih konkretnih slučajev nezanesljivosti.«³⁷ Nadzorovanje omenjenega ruskega emigranta, ki je v dokumentu, ki ga je Pokrajinska uprava za Slovenijo 4. decembra 1922 poslala vodji okrajnega glavarstva v Radovljici, naveden kot agent ruske boljševiške obveščevalne centrale na Dunaju, se je nadaljevalo do konca leta 1922, ko se je prej omenjena Marija Schlegel preselila z Bleda v Beograd.³⁸ Ministrstvo za notranje zadeve je oblastem redno pošiljalo tudi imena in fotografije oseb, ki naj bi bile boljševiški agitatorji ali sovjetski tajni agenti.

Protikomunistična politika v Kraljevini SHS se je prvič zaostriła že po poskusu atentata na regenta Aleksandra 28. junija 1921, za katerega je Ivan Ribar v ustavodajni skupščini izjavil, da je razumljen kot poskus napada na integriteto države in tudi napad na državno in nacionalno enotnost.³⁹ Dodatno se je okrepila po uspelem atentatu na bivšega ministra za notranje zadeve Milorada Draškovića, ki ga je izpeljal Alija Alijagić, član Komunistične partije Jugoslavije. Drašković je med 29. in 30. decembrom 1920 podpisal obznanilo, zakon, s katerim je bila prepovedana vsaka komunistična propaganda, kar naj bi bil tudi povod za izvršeni atentat.⁴⁰ Po atentatu so oblasti 1. avgusta 1921 sprejele Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, s katerim je bilo politično delovanje Komunistične partije Jugoslavije prepovedano.⁴¹ Komuniste so večji del obstoja Kraljevine SHS ter kasneje Kraljevine Jugoslavije policijsko in sodno preganjali, nekateri pa so tudi emigrirali v Sovjetsko zvezo.⁴² Do dodatnega poslabšanja odnosov je prišlo leta 1924, ko je Komunistična internacionala (Kominterna), v kateri je bila najvplivnejša sovjetska komunistična partija, na V. kongresu poudarila, da je

35 Podpis komandirja je nečitljiv, zato se njegovega imena ne da razbrati.

36 SI AS 137, a. e. A/3713, Okrajno glavarstvo Radovljica, t. e. 677.

37 Ibid.

38 Iz dokumenta je razvidno tudi, da se Pavlovič Maksimov na Bledu ni več pojavil, SI AS 137, a. e. A/3713, Okrajno glavarstvo Radovljica, t. e. 677, Pov. št. 5777/IV.

39 *Politika*, 1. 7. 1921.

40 SI AS 61, a. e. 69, Ruski begunci nadzorovanje, 1921. Cel zakon je objavljen v: France Klopčič, »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1, št. 3 (1960): 63–65.

41 Že pred tem so bili prepovedani tudi komunistični časopisi. Gl. Objava ministra za notranje zadeve, v: *Uradni list Narodne vlade Kraljevine SHS, Pokrajinske uprave za Slovenijo* III, št. 8, 26. 1. 1921.

42 Podr. gl. Žiga Koncilija, *Politično sodstvo. Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016).

Jugoslavijo kot tvorbo imperialističnih sil treba razkosati, namesto nje pa oblikovati neodvisne in v federacijo povezane sovjetske republike na Balkanu. Kot odgovor na to je Momčilo Ninčić 14. decembra 1924 v Rimu izjavil, da je nova Pašičeva vlada antiboljševiška in da je sicer bil pristaš priznanja Sovjetske zveze, a da je to treba do nadaljnjega odložiti, saj želi Kominternna v Jugoslaviji izzvati nered.⁴³ Kominternna je finančno podpirala komunistična gibanja v Evropi, med drugim tudi KPJ. Ob tem je treba poudariti, da je bila Kominternna finančno in v veliki meri tudi politično odvisna od sovjetske Rusije. Kominternna in sovjetska politika sta v 20. letih Kraljevino SHS obravnavali kot partnerico zahodnih sil in enega od stebrov pri ohranjanju versajskega sistema. Ker je bil njun odnos do tega negativen, je posledično tudi odnos do kraljevine v nasprotju s predhodnimi zgodovinskimi obdobji ruskega pokroviteljstva postal izrazito neprijateljski. V tem obdobju se je Kominternna začela vse bolj povezovati z nasprotniki kraljevine, še posebej z nasprotniki uradnega vodstva v Beogradu. Med drugim velja poudariti sovjetsko podporo vodji Hrvaške republikanske kmečke stranke (HRSS) Stjepanu Radiću, ki je nasprotoval centralistični in unitaristični politiki kralja Aleksandra in Nikole Pašića.⁴⁴ Radić je večkrat javno kritiziral vladajoče kroge in politiko Pašića do Sovjetske zveze. V intervjuju za časopis *Politika* je 7. julija 1924 navedel, da je velika škoda, da niso vzpostavljeni gospodarski odnosi z Rusijo in »da se po drugi strani vsako leto namenja 84 milijonov dinarjev za ruske begunce«. ⁴⁵ Leta 1924 je odpotoval v Moskvo in uradno vključil HRSS v Kmečko internaciano. Sovjetsko vmešavanje v jugoslovanske notranje razmere potrjuje tudi več depeš Ministrstva za zunanje zadeve Kraljevine SHS, med njimi na primer depeša z dne 13. avgusta 1927, v kateri je navedeno, da je sovjetska Rusija v državo poslala štiri agente Kominterne, da bi izvršili atentat na kralja Aleksandra.⁴⁶

Sovjetska zveza se je vse obdobje med obema vojnama zanimala za notranje razmere v Jugoslaviji, med drugim tudi za jugoslovansko vladno podpiranje Vranglove vojske. Tako je na primer časopis *Slovenec* pred volitvami 7. marca 1923 v članku »Boljševiki in državne volitve« zapisal, da se boljševiški tisk zelo zanima za izid državnih volitev v Jugoslaviji, od katerih sovjetska vlada pričakuje, da bodo rešile vsa pereča vprašanja, »povratak beguncev, prekinjenje monarhističnega delovanja Vranglovih krogov in tudi vzpostavitev diplomatskih vezi med Rusijo in Jugoslavijo«. ⁴⁷ Navedel je tudi, da se spremembe obetajo šele po padcu Pašičeve vlade, za katero je sovjetski časopis *Novaja Rossija* v 34. številki napisal, da »klečeplazi pred antanto in podpira rusko reakcijo, katera ji bode dobrodošla kakor oborožena moč v slučaju notranjih komplikacij«. ⁴⁸ Sovjetska vlada naj bi računala na zmago demokratov, ki so bolj federalistični in se manj »ogrevajo« za rusko emigracijo. »Sovj. vlada ima vzroke pričakovati, da se izjavijo demokrati za povrnitev

43 Vuk Vinaver, »Pašić, radikali i pitanje uspostavljanja jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa (1919–1926)«, *Pregled* (1967).

44 Петровић, Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918–1929, 274.

45 »Усови г. Радића да одржи коалицију«, *Politika*, 7. 7. 1924.

46 Петровић, Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918–1929, 262.

47 »Boljševiki in državne volitve«, *Slovenec*, 7. 3. 1923.

48 Ibid.

vseh beguncev in dopustitev sovj. zastopnika v Beograd. Še boljša bode za sovjete koalicijska vlada, katera zedini demokrate in tudi bolj leve stranke.«⁴⁹

V odnosu Sovjetske zveze do Jugoslavije je v ohranjenih virih med drugim opazno tudi to, da se je vse obdobje, ki je predmet pričujoče razprave, poleg vprašanja vzpostavljanja medsebojnih diplomatskih odnosov, veliko pozornosti namenjal vprašanju vrnitve ruskih beguncev v Rusijo. V politiki Sovjetske zveze do ruskih emigrantov sicer lahko opazimo nekaj tendenc: po eni strani so Sovjeti nasprotovali vsakemu morebitnemu zblíževanju z rusko emigracijo, ki bi lahko pripeljalo do njihove množične vrnitve v Sovjetsko zvezo, najverjetneje zaradi strahu pred možnostjo upora. Bela emigracija je bila za Sovjetsko zvezo glavni nasprotnik, proti kateremu so bila uporabljena vsa sredstva, po drugi strani pa so se v posameznih primerih, zlasti ko je šlo za pomembne osebnosti, sovjetski predstavniki trudili, da bi jih pridobili za vrnitev v državo.⁵⁰ V prvi polovici 20. let je Sovjetska zveza objavila amnestijo za privržence protiboljševističnega gibanja, zato so med emigranti, ki so se želeli vrniti v Rusijo, nastale organizacije, ki so organizirale njihovo vrnitev. Obljube sovjetskih oblasti, da bodo repatriate pomilostile in jih reintegrirale v sovjetsko družbo, so se izkazale kot lažne in številni oficirji bele armade so bili po vrnitvi preganjani ali ubiti. Zaradi lažne propagande sovjetskih obveščevalnih oblasti se je v okviru tega gibanja do začetka 30. let v Rusijo vrnilo več tisoč beguncev.⁵¹

Na to, da je bilo vse obdobje, ko uradni stiki med državama niso bili vzpostavljeni, obojestransko poizvedovanje ter vmešavanje v notranjo in zunanjo politiko zelo aktivno, nam kaže naslednji dokument: 23. junija 1922 je Ministrstvo za notranje zadeve Kraljevine SHS pokrajinskim upravam poslalo sporočilo, v katerem je navedlo, da je prejelo informacije, da želi obveščevalna služba ruske sovjetske misije na Dunaju ugotoviti, ali obstaja kakšen tajni sporazum med generalom Vranglom, Kraljevino SHS in Romunijo ter kakšen je vojni sporazum med Romunijo in Kraljevino SHS, če pride do sovjetsko-romunske vojne. Posebno naj bi sovjetsko obveščevalno službo zanimali stanje jugoslovanskih železnic (med drugim tudi, ali kje obstajajo ruski široki tiri), načrti mostov ipd. S tem namenom naj bi v kraljevino prišli posebni agenti, ki bi pridobili te podatke. V sporočilu je navedenih tudi nekaj imen, na katera naj bodo uprave še posebej pozorne.⁵² Dokument nam med drugim kaže na to, da je imela Kraljevina SHS močno razvejano obveščevalno službo, ki je nadzirala delovanje sovjetskih diplomatskih, ekonomskih in kulturnih predstavnikov v tujini, ter da je med državama ves čas potekala prikrita interakcija.

Čeprav diplomatski stiki niso bili uradno vzpostavljeni, pa je med državama nekajkrat prišlo tudi do odkritih političnih stikov, v katere je bilo vmešano vprašanje ruskih emigrantov. Zgovoren je primer, ki se je zgodil 4. maja 1922, ko je Sovjetski narodni komisar za zunanje zadeve Georgij Čičerin v svojem pismu italijanskemu zunanjemu ministru Carlu Schanzerju naglasil domnevne politične krivice, ki naj bi se v Jugoslaviji

49 Ibid.

50 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 265.

51 Žal ni zanesljivih virov o natančnem številu ruskih emigrantov, ki so se vrnili v Rusijo.

52 SI AS 137, a. e. A/3713, Okrajno glavarstvo Radovljica, t. e. 677.

dogajale Hrvatom, Makedoncem in Črnogorcem. Ob tem je treba poudariti, da je sovjetska politika v odnosu do manjšinskih narodov in njihovih pravic do samoodločbe videla sredstvo boja proti starim imperialnim silam. Kominterneta je v okviru narodnega programa za KPJ Srbijo opredeljevala kot »velikosrbskega hegemon« in »tlačiteljico ostalih narodov v Kraljevini SHS«. ⁵³ V pismu je Čičerin omenjal tudi jugoslovansko podporo Vranglovi vojski. ⁵⁴ Kot odgovor na to je v imenu jugoslovanske delegacije minister Kosta Kumanudi sovjetskemu komisarju odpravil pismo, ki je bilo objavljeno tudi v *Slovenskem narodu*. V njem je zavrnil očitke in med drugim zapisal: »Gospod predsednik! Vi dvigate dalje obtožbo proti vladi kraljevine SHS radi tega, da je sklenila skupno z Romunsko pakt z generalom Vranglom, ki naj napade ukrajinsko republiko in izzove na ta način krvavo pustolovščino. Kategorično zavračam to trditev. Politična smernica, ki jo zasleduje kraljevina SHS v ruskem vprašanju je politika stroge nevtralnosti in jo ne bo nikdar opustila. Jugoslovanski narod je sprejel ruske brate. V zadevi generala Vrangla in ostalih beguncev jugoslovanski narod ni bil nikdar za to, da bi jim odrekal gostoljubje z enako ljubeznijo, ne ozirajoč se na njih politično mišljenje. Gospod predsednik! Blagovolite sprejeti izraz mojega iskrenega spoštovanja. Dr. Kosta Kumanudi.« ⁵⁵

»Z Vranglom proti Rusiji ali brez Vrangla na strani Rusije?« – Jugoslavija in Sovjetska zveza med zблиževanjem in oddaljevanjem

Kljub zgoraj prikazanemu ideološkemu nasprotovanju, ki je trajalo skozi vse preučevano obdobje, pa so imeli mednarodni odnosi med letoma 1920 in 1926 močan vpliv na Nikolo Pašića in tudi na Momčila Ninčića, ki je v določeni diplomatski izolaciji in z rastjo fašistične nevarnosti za Jugoslavijo naredil različne poteze, namenjene vzpostavljanju diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo. Že v obdobju državljanske vojne se je Velika Britanija zavzemala za vzpostavitev trgovinskih odnosov s sovjetsko vlado. Na njeno pobudo se je 18. avgusta 1920 jugoslovanski diplomat Ante Trumbić v Londonu sestal s člani sovjetske delegacije. Novonastala jugoslovanska vlada pod vodstvom Milenka Vesnića je nekaj dni kasneje naročila Trumbiću, naj prekine pogajanja s sovjetsko delegacijo in se vrne v Beograd. ⁵⁶ Kljub prekinitvi pogajanj je sovjetska stran, ki ni želela ostati v mednarodni izolaciji, poskušala vzpostaviti diplomatske odnose s Kraljevino SHS. 13. oktobra 1920 (ter ponovno v decembru) je Čičerin jugoslovanski vladi poslal predlog za vzpostavitev diplomatskih odnosov. Najpomembnejši element pri medsebojnih pogajanjih je predstavljalo vprašanje ruskih emigrantov. Sovjetska oblast je obsodila jugoslovansko politiko podpore ruskim emigrantom in

⁵³ Петровић, *Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918–1929*, 275.

⁵⁴ »Čičerin, hrvatski emigranti in Italijani,« *Slovenski narod*, 5. 5. 1922.

⁵⁵ »Odgovor naše delegacije na Čičerinovo pismo o narodnih manjšinah,« *Slovenski narod*, 6. 5. 1922.

⁵⁶ Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 36.

od Kraljevine SHS zahtevala ustanovitev začasnih predstavništev, ki bi imela diplomatske pravice in bi bila zadolžena za njihovo repatriacijo.⁵⁷ Jugoslovanska vlada se ni želela spuščati v pogajanja s predstavniki sovjetske Rusije in ni odgovorila na poslane predloge. Pogovori o repatriaciji so v prihodnje potekali po predstavnikih Društva narodov, pri čemer je jugoslovanska vlada zavzela stališče, da imajo ruski emigranti v Jugoslaviji značaj političnih emigrantov in bodo še naprej uživali jugoslovansko gostoljubje.⁵⁸

Da je bilo vprašanje jugoslovanskega podpiranja ruskih emigrantov ključno pri ohranjanju statusa quo v hladnih jugoslovansko-sovjetskih odnosih, nam kaže tudi dejstvo, da je Čičerin 10. aprila 1922 na konferenci za gospodarsko obnovo sveta v Ženevi znova podal predloge za vzpostavitev jugoslovansko-sovjetskih diplomatskih odnosov ter ponudil popolno nevmešavanje v notranje jugoslovanske zadeve pod pogojem, da Jugoslavija preneha podpirati ruske emigrante. Njegov govor je bil objavljen v časopisu *Jutro*: »Sedaj nas nikdo več ne napada in zato tudi mi nimamo nobenega povoda, da bi se vmešavali v notranje razmere drugih držav. Vsaka država naj dela kar hoče. Mi smo že hoteli obnoviti odnošaje z Jugoslavijo, a je beograjska vlada odbila našo prošnjo, češ da se noče pogajati s sedanjim režimom v Rusiji. Sovjetska vlada bo srečna, ako more stopiti zopet v stike z Jugoslavijo, ki nima nobenega povoda za to, da trpi caristično propagando proti Rusiji v svoji državi.«⁵⁹

Omenjena konferenca je bila prelomna v odnosu do Rusije, saj je na njej prišlo do pogajanj med malo antanto (zvezo med Kraljevino SHS, Romunijo in Češkoslovaško, nastalo neposredno po prvi svetovni vojni) in sovjetsko delegacijo za priznanje Sovjetske zveze.⁶⁰ Na konferenci je bilo znova izpostavljeno tudi vprašanje predvidene vojaške akcije ruske emigracije proti Sovjetski zvezi, ki naj bi jo podpirala Kraljevina SHS, kar je ta odločno zanimala. Ob tem so se v slovenskem tisku začele pojavljati razprave o vplivu ruske emigracije na jugoslovanske zunanje politične odnose in o tem, po kateri poti naj gre Kraljevina SHS. Časopis *Slovenec* je zapisal: »Jugoslavija se oborožuje, oziroma trpi oboroževanje tujih elementov na svoji zemlji [...] Angleški zastopniki v naši državi niso politični slepci in oni dobro vidijo, kaj pomeni Wrangel za Rusijo in našo državo. S tem vprašanjem se že dotikamo osnovnega vprašanja naše vnanje politike: Ali z Wranglom proti Rusiji ali pa brez Wrangla na strani Anglije in Rusije?«⁶¹

Tudi v prilogi k časopisu *Jutro* je bil 23. aprila 1922 ob podpisu rusko-nemškega sporazuma o gospodarskem in vojaškem sodelovanju objavljen članek, posvečen vprašanju jugoslovanskega zblíževanja z Rusijo, za katero bi bila po avtorjevem mnenju potrebna preorientacija jugoslovanske zunanje politike: »Kakor je pri nas navada, beremo v nekaterih listih o priliki senzacionalne rusko-nemške pogodbe urne sodbe,

57 Ibid, 37.

58 Александар Животич, »Покушай успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, *Русија/СССР и државност Србије/Југославије: = Россия/СССР и государственность Сербии* (Москва: Исторички институт, Институт славяноведения Российской академии наук, 2018), 303.

59 »Čičerin o razmerju med Rusijo in Jugoslavijo«, *Jutro*, 11. 4. 1922.

60 »Pogajanja med Rusijo in Malo Antanto«, *Jutro*, 12. 4. 1922.

61 »Anglija in Jugoslavija«, *Slovenec*, 12. 4. 1922.

po katerih je Jugoslavija najbolj nerodna in politično desorijentirana država, ker ni z koj na velikonočni ponedeljek pristopila k rusko-nemški zvezi. Stari Pašić je seveda zopet vsega kriv; njegova reakcionarna politika je vzrok, da niso Čičerinovi diplomatje sklenili pogodbe z našo kraljevino, namesto z Nemčijo... «⁶²

Jugoslovanska javnost se je na dogodke na ženevski konferenci odzvala s špekulacijami o mogoči hitri vzpostavitvi diplomatskih odnosov, na kar je vlada odgovorila z uradno izjavo, v kateri je navedla, da se bodo odločitve sprejemale v dogovoru z vladami zavezniških držav. Takšen položaj je dopuščal možnost prihodnjih pogajanj.⁶³ O možnosti, da bi Kraljevina SHS priznala Sovjetsko zvezo, in o s tem povezanem spreminjanju odnosa do ruskih emigrantov je poročala tudi sovjetska obveščevalna služba v poročilu št. 2077 maja 1922: »Pred kratkim sta v Beogradu pooblašteni Paleolog in vojaški agent Potocki prejela ukaz Srbskega ministra za zunanje zadeve, da naj prenehajo dejavnosti na ozemlju Srbije. Ta ukaz je v belogardističnih organizacijah povzročil veliko zaskrbljenost, saj se razume kot prvi pritisk sovjetske vlade, katere priznanje je vnaprej določeno. [...] V zvezi z ženevsko konferenco in pogovori o skorajšnjem priznanju sovjetske vlade so Srbi znova poslabšali svoj odnos do Rusov. Veliko srbskih voditeljev ima vedno večjo željo po čimprejšnjem miru s sovjetsko vlado, poleg tega pa bo v zadnjem času zelo spretno postavljena agitacija pospešila razrešitev tega vprašanja, kar dokazuje odnos poslancev skupščine do Vrangla. Poslanec Moskalević, ki ni prejel zadovoljivega odgovora na svojo poizvedbo o Vranglovih dejavnostih, jo je po ministru za zunanje zadeve ponovno sprožil s kategorično zahtevo po predložitvi izčrpnih podatkov o vojaških pripravah proti Rusiji in po informacijah bodo to zahtevo zdaj podprli radikali in demokrati.«⁶⁴

Že konec aprila 1922 so v Narodni skupščini sprejeli sklep o odpoklicu vojske generala Vrangla iz jugoslovanskih obmejnih enot, njihove enote pa so po finančnem zakonu za proračunsko leto 1922 do 1. oktobra morali zamenjati s številčno precej manjšo finančno stražo.⁶⁵ Po podatkih policijskega elaborata naj bi približno 2.700 oseb iz teh enot sprejeli v službo finančne kontrole, ki je delovala na mejah, drugi del prej zaposlenih v obmejnih enotah pa naj bi zaposlili pri izgradnji mostov, železnic in cest.⁶⁶ Kot navaja poročilo generalpodpolkovnika Kusonskega o položaju ruskih

62 »Preorijentacija?«, *Jutro*, 23. 4. 1922.

63 Животич, »Покушай успоставляња дипломатских односа између Југославије и Советског Савеза (1923–1927)«, 306.

64 Dokument »Сводка Иностранного отдела ГПУ об отъезде русских беженцев в Советскую Россию, ухудшении отношения сербов к русским воинским контингентам, о встрече Главнокомандующего Русской армией генерал-лейтенанта П. Н. Врангеля с королем Королевства Сербов, Хорватов и Словенцев Александром Карагеоргиевичем, май 1922,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 1. Так начиналось изгнание. 1920–1922 гг. Книга вторая. на чужбине*, 614–15.

65 Perovšek, »Odpoklic Wranglovcev iz obmejne službe in njegov odmev na Slovenskem leta 1922,« 15–16. Leta 1923 so bile obmejne čete reformirane v finančno kontrolo, del njenih pripadnikov pa je bil odpuščen iz službe. – Gl. SI AS 1931, 1315 – 5, Beloemigranti.

66 SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, 103. Kmalu naj bi sicer ugotovili, da je obmejna straža vseeno potrebna, zato so od maja 1923 do januarja 1924 vanjo ponovno sprejeli 1000 ruskih vojakov. Dokument »Агентурное донесение в Иностранный отдел ГПУ с изложением распоряжения генерала В. В. Крейтера о назначении в пограничную стражу Юго-Славии частей генерала В. Н. Выграна и Краснопольского, 24. марта 1923,« *Русская военная эмиграция 20-х — 40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды... 1923 г., 199. Gl. tudi Perovšek, »Odpoklic Wranglovcev iz obmejne službe in njegov odmev na Slovenskem leta 1922,« 17.*

častnikov in vojakov v Kraljevini SHS z dne 15. marca 1923, naj bi bili ruski emigranti v finančni straži na precej slabšem položaju: »V nasprotju z obmejno stražo, kjer je bilo 75 odstotkov poveljnikov straže ruskih oficirjev, pa so v finančni kontroli vodje oddelkov izključno domačini. Tako so oficirji na delovnih mestih v službenih odnosih popolnoma izenačeni z vojaki in so prikrajšani za potrebno avtoriteto in vpliv.«⁶⁷

Do spreminjanja odnosa do ruskih emigrantov je prišlo tudi zaradi dogodkov v Bolgariji. Na osnovi dokumentov, ki jih je ponaredila sovjetska obveščevalna služba, je bolgarska vlada maja 1922 obtožila generala Vrangla, da pripravlja državni udar in prevzem oblasti v Bolgariji. Ob tem so bili v bolgarski javnosti obtoženi vidni emigrantski vojaški poveljniki, ki so se nahajali v državi. Številne izmed njih so izgnali iz države. Poleg tega je bolgarska vlada ukazala tudi razorožitev ruske vojske in prepovedala nekatere ruske emigrantske časopise.⁶⁸ Sovjetska obveščevalna služba je napovedala možnost kampanje proti ruski vojaški emigraciji tudi v jugoslovanskem tisku: »Po prejetih informacijah bo srbski tisk po koncu poročne proslave začel kampanjo proti ruski vojski po približno takem receptu, po katerem je bila izvedena v Bolgariji. Začela se bo s 'senzacionalnimi' razkritji o obstoju policijskih in političnih preiskovalnih organov, ki jih vodi senator Klimovič. V resnici ima general Klimovič edino nalogo varovati generala Vrangla. Nato bo postavljen zahteva po preimenovanju kadetskih korpusov, evakuiranih iz Rusije, v civilne izobraževalne ustanove in po zaprtju vojaških šol, evakuiranih iz Rusije. [...] Vložena bo zahteva za predčasno razrešitev ruskih vojaških vrst iz srbske obmejne straže. Zahtevali bodo uničenje uprave vojaškega agenta znotraj ruskega diplomatskega predstavništva in nazadnje bo vlada morala od generala Vrangla prejeti pisno zagotovilo, da ga na ozemlju Srbije ne bodo imenovali Vladar oz. Vrhovni poveljnik in ne bo podeljeval ukazov.«⁶⁹

Da je do tega res prišlo, navaja tudi poročilo generala Vrangla z dne 5. avgusta 1923: »V levem tisku so se pojavili članki, da je Rusija na poti oživitve gospodarstva, da tudi sama potrebuje delovno moč; pojavilo se je nerazumevanje, zakaj med rusko emigracijo obstaja tako majhna želja po vrnitvi domov. Skratka, odnosi s prebivalstvom, z delavskim razredom in celo s srednjo inteligenco so se začeli slabšati. Vlada sicer še vedno ohranja stare dobre odnose in še vedno pomaga. Srbska vlada je v odnosu do sovjetske Rusije do zdaj stala na poziciji absolutne nepomirljivosti. Zdaj pa pod vplivom levega tiska in skupin voditeljev, ki govorijo o nujnosti vzpostavitve trgovinskih odnosov s sovjetsko Rusijo, vlada spreminja svoje poglede. V zadnjih šestih mesecih sta Rusijo obiskali dve komisiji za pomoč stradajočim. Izvedel sem, da je vlada od njih zahtevala podrobno poročilo o gospodarskih razmerah v Rusiji. In

67 Dokument »Донесение генерал-лейтенанта П. А. Кусонского о положении русских офицеров и солдат в Королевстве сербов, хорватов и словенцев, 15. марта 1923,« *Русская военная эмиграция 20-х — 40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды...* 1923 г., 195.

68 Dokument »Сообщение резидента Иностранного отдела ГПУ в Вене с изложением доклада генерала П. Н. Врангеля о реорганизации Русской армии, передислокации ее из Турции на Балканы и по другим вопросам, 5. август 1923,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов, Том 4. Истоков* »Русского общевоеинского союза,« 893, 894.

69 Dokument »Сводка Иностранного отдела ГПУ о возможной кампании в сербской прессе против Русской армии, 10/7. мес. 1922,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 1. Так начиналось изгнание. 1920–1922 гг. Книга вторая. на чужбине*, 653–55.

potem lahko v tisku, ki je blizu vladnih krogov, občasno preberete, da Srbija ne more obstati brez sodelovanja v veliki skupini slovanskih narodov, kot je sovjetska Rusija. Srbija se duši zaradi pomanjkanja denarja, poleg upanja, da bo s podporo Francozov izboljšala svoje finance, išče nove načine za doseg tega cilja. Iz tega razloga se je porodila ideja o vzpostavitvi trgovinskih odnosov s sovjetsko Rusijo. Emigracija jo poskuša z vsem svojim vplivom odvrniti od te misli. Na tej osnovi je med vlado in emigrantskimi organizacijami prišlo do določenega ohlajanja, kar lahko pri nadaljnjem razvoju dogodkov povzroči tudi prekinitve odnosov. In če pride do tega, potem bomo morali, da bi ohranili svoje organizacije, svojo ideologijo, oditi iz Srbije, saj brez podpore vlade iz povsem ekonomskih razlogov tam ne bo mogoče več živeti.«⁷⁰

Pogajanja med Kraljevino SHS in Sovjetsko zvezo so se nadaljevala konec leta 1922 v Berlinu in na konferenci v Lozani, na kateri se je Ninčić sestal s sovjetskimi predstavniki. Tam je bil sprejet tudi dogovor o izmenjavi delegatov in sprejemu sovjetskega predstavnika Rdečega križa v kraljevini, kar pa je ruska emigracija sprejela izrazito negativno. Vasilij Strandman je kot predstavnik ruske emigracije na jugoslovanskem dvoru dosegel, da je moral Pašić izdati navodila jugoslovanski diplomaciji, da se lahko s Sovjeti sestaja samo v tujini. Kljub temu je v državo prišla delegacija Rdečega križa na pogajanja o repatriaciji jugoslovanskih državljanov in dela ruskih emigrantov. V sovjetskem tisku so temu dogodku pridali velik pomen, med drugim se je pisalo tudi o tem, da je ruska emigracija zaskrbljena zaradi zблиževanja kraljevine s Sovjetsko zvezo in da predstavlja edino prepreko pri vzpostavljanju diplomatskih odnosov.⁷¹ Kljub doseženemu dogovoru o izmenjavi delegatov pa je Kraljevina SHS neprestano odlagala njegovo izvedbo. Leta 1923 sta se v različnih krogih vse bolj poudarjali regionalna izolacija Kraljevine SHS in potreba po vzpostavljanju odnosov z Rusijo.⁷² Tudi sovjetska obveščevalna služba je 23. maja 1923 poročala, da se med jugoslovanskimi strankami povečuje interes za približevanje k Sovjetski zvezi. V programu demokratske stranke pri volitvah v skupščino naj bi bilo, kot navaja, zapisano tudi »sporazum s RSFSR«. ⁷³ Med drugim v poročilu piše, da naj bi bil negativen odnos do Rusije le odraz odnosa radikalne stranke, v glavnem Pašića, ne pa celotne Kraljevine SHS, in da se bo s padcem radikalne stranke odnos vsekakor hitro spremenil.⁷⁴ Januarja 1924 je sovjetska obveščevalna služba napisala, da se odnos jugoslovanskega parlamenta in prebivalcev do carske vojske vsak dan slabša: »Iz obmejnih služb so odpustili okoli 2000 Rusov, ki so prešli na civilno stanje, t. j. na 240 dinarjev in brezposelnost. [...] General Vrangelj je kot ostali generali, slekel vojaško uniformo in hodi v civilu.«⁷⁵

70 Dokument »Сообщение резидента Иностранного отдела ГПУ в Вене с изложением доклада генерала П. Н. Врангеля о реорганизации Русской армии, передислокации ее из Турции на Балканы и по другим вопросам, 5. август 1923,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды...* 1923 г., 112, 113.

71 Животич, »Покушай успоставлять дипломатских односа измежу Югославије и Советского Савеза (1923–1927),« 307.

72 Ibid., 308

73 Dokument »Агентурная сводка Иностранного отдела ГПУ о положении и настроении эмигрантов в Юго-Славии, 23. мая 1923,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды...* 1923 г., 213.

74 Ibid., 214.

75 Dokument »Сводка сведений Иностранного отдела ОГПУ об отношении в Сербии к частям Русской армии генерала П. Н. Врангеля и по другим вопросам,« *Русская военная эмиграция 20-х–40-х годов. Документы и материалы. Том 4. У истоков »Русского общевоеинского союза«.* 1924 г., 62.

Sovjetska zveza je velik uspeh na področju zmanjševanja svoje mednarodne izolacije dosegla leta 1924, ko so jo uradno priznale Velika Britanija, Italija in Francija. Ob tem so del jugoslovanske javnosti, ugledni intelektualci in Demokratska stranka povečevali pritisk na jugoslovansko vlado, da naj tudi Kraljevina SHS prizna Sovjetsko zvezo.⁷⁶ V takšnem položaju se je jugoslovansko ministrstvo za zunanje zadeve odločilo za nekaj potez, ki so bile v prid vzpostavljanju diplomatskih odnosov med državama. 6. marca 1924 je veleposlaniku kontrarevolucionarne vlade v Beogradu Vasiliju Strandmanu končalo njegovo diplomatsko predstavništvo in mu dodelilo le pristojnost delegata za vprašanje ruskih beguncev v kraljevini, kar je britanska diplomacija razumela kot sporočilo Sovjetom, da se jugoslovanska vlada zavzema za normalizacijo medsebojnih odnosov.⁷⁷ De facto je Strandman sicer ohranil svoj položaj in še naprej deloval v prostorih ruskega carskega veleposlaništva. Med letoma 1925 in 1926 so se po iniciativi jugoslovanske vlade nadaljevala pogajanja s Sovjetsko zvezo.⁷⁸ Ob podpisu italijansko-albanskega zaveznitva 27. novembra 1926 (t. i. tiranski pakt), ki je pomenil poraz Ninčičeve italofilske politike, je ta poudaril potrebo po tesnejši zvezi s Francijo in približevanju Sovjetski zvezi.⁷⁹ Zbliževanje s sovjetsko vlado naj bi predstavljalo pomemben vidik pri odvratanju nadaljnjih italijanskih agresivnih posegov na Balkanu.⁸⁰ V časopisu *Politika* je bila 23. marca 1927 objavljena razprava iz Narodne skupščine, v kateri je vodja Kmečke stranke Jovan Jovanović odprl tudi vprašanje priznanja Sovjetske zveze, za katero je menil, da ne obstaja nobenih utemeljenih preprek.⁸¹

Proces zbliževanja med Kraljevino SHS in sovjetsko Rusijo v 20. letih je bil zaustavljen zaradi močne kampanje v beograjskem tisku proti Sovjetski zvezi, Ninčičevega odstopa in smrti Nikole Pašića. Sovjetsko-jugoslovanski dialog je dodatno zapletalo tudi to, da je sovjetska stran zagovarjala pravico jugoslovanskih narodnih regij do samoodločbe. Leta 1928 je Češkoslovaška poskušala začeti pogajanja, da bi države članice male antante kolektivno priznale Sovjetsko zvezo. Tedaj je sovjetska vlada sporočila jugoslovanski, da je pripravljena na pogajanja za vzpostavitev diplomatskih odnosov. Po Pašičevi smrti se je zmanjšala pomoč ruski emigraciji, kar je bil eden izmed pomembnih signalov jugoslovanske vlade vodstvu ruske emigracije, da ne more računati na podporo proti sovjetskemu režimu, in tudi signal za pripravljenost na normalizacijo odnosov s Sovjetsko zvezo.⁸²

Po uvedbi diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929 se je vnovič spremenil tudi odnos do vprašanja priznanja Sovjetske zveze.⁸³ V Jugoslaviji se je okrepila cenzura, med drugim je bilo prepovedano širjenje sovjetskega tiska in literature, na osnovi Zakona o tisku pa so bili preganjani tudi novinarji in javni delavci, ki so zagovarjali

76 Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 37. Животић, »Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, 312.

77 Животић, »Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, 307.

78 Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 37.

79 »Veliko razburjenje v Beogradu«, *Jutro*, 3. 12. 1926.

80 Животић, »Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, 318.

81 Петровић, *Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918–1929*, 291.

82 Животић, »Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, 319.

83 Timofeev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 38.

vzpostavitev diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo.⁸⁴ V nekaterih jugoslovanskih družbenih in kulturnih krogih ter tudi med opozicijo in KPJ se je v 30. letih, kljub različnim ideološkim in političnim pogledom, izražala težnja po vzpostavljanju diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo.⁸⁵ Po prihodu Hitlerja na oblast so se v mednarodni javnosti začela povečevati prizadevanja po zblíževanju z Rusijo, v kateri so nekatere države, predvsem manjše, videle morebitno zaščitnico pred agresivno politiko nacionalsocializma. Strah pred krepitvijo nacizma in fašizma ter nasprotovanje reviziji versajskega sistema sta pripeljala do zblíževanja Sovjetske zveze in male antante, kar pa je povzročilo vse večja razhajanja med njenimi članicami.⁸⁶ Romunija in Češkoslovaška sta se začeli približevati Franciji in Sovjetski zvezi, jugoslovanska zunanja politika pa je bila bolj orientirana na ohranjanje obstoječih odnosov z zahodnimi državami, med njimi tudi z Nemčijo, ter je vztrajala, da ne bo vstopala v zveze s Sovjetsko zvezo, prav tako tudi ne v zveze, uperjene proti njej.⁸⁷

Z rastjo nacizma in fašizma se je Sovjetska zveza začela dejavneje vključevati v evropsko politiko. 4. julija 1933 so države članice male antante na sovjetski predlog podpisale Konvencijo o statusu napadalca, prvi akt, ki so ga članice te zveze podpisale s sovjetsko Rusijo.⁸⁸ 18. septembra 1934 je bila Sovjetska zveza sprejeta v Društvo narodov, leta 1935 pa je Kominternna na kongresu v Moskvi pozvala v boj proti fašizmu in nacizmu. Osnova tega naj bi bila široka ljudska fronta, ki je postala temelj boja proti rastoči nevarnosti fašizma in nacizma.⁸⁹

Odstranitev ruskih carskih simbolov – kriza jugoslovanskega zunanjepolitičnega položaja in vzpostavitev diplomatskih odnosov

Kralj Aleksander in jugoslovanske vlade so v 20. in začetku 30. let kljub spremenjenemu evropskemu političnemu stanju vztrajale pri nepriznavanju sovjetske oblasti, s to pozicijo pa je Jugoslavija ostala osamljena na evropski celine. Njene zaveznice iz vrst velikih sil so sovjetsko oblast priznale že nekaj let po njenem nastanku. Jugoslavija se je tako v 30. letih soočala s stalnimi nevarnostmi na svojih mejah in tudi z močno gospodarsko krizo, ki je zajela ves svet, poleg tega pa je imela vrsto nerešenih notranjih težav. Jugoslovanski zunanjepolitični položaj je doživel novo krizo po atentatu na kralja Aleksandra leta 1934. V tem obdobju so se ohladili tudi tradicionalno dobri odnosi s Francijo, kralj Aleksander pa je bil ubit prav med obiskom, na katerem naj bi

84 Jovanović, *Beogradska javnost prema Sovjetskom savezu*, 130.

85 Ibid., 129.

86 Ibid., 131, 132. Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 38.

87 Aleksandar Životić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1939.–1941. godine* (Beograd: Filip Višnjić, 2016), 31.

88 Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 38.

89 Dušan Nećak in Božo Repe, *Oris sodobne obče zgodovine* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003), 55.

jih skušal ponovno izboljšati.⁹⁰ Nova jugoslovanska vlada, ki se je oblikovala leta 1935 in jo je vodil Milan Stojadinović, se je soočala s težko notranjepolitično in gospodarsko krizo pa tudi s številnimi zunanjepolitičnimi izzivi. V spremenjeni situaciji po Hitlerjevem prihodu na oblast se je med Jugoslavijo in njenimi zaveznicami oblikovala močna ovira, ki so jo predstavljale sile osi od Severnega morja do Sredozemlja. V teh okoliščinah je Jugoslavija ostala brez neposredne povezave s svojimi zaveznicami.⁹¹ Ker se ni več mogla zanašati na to, da bo s postulati in instrumenti, ustvarjenimi po prvi svetovni vojni, lahko zavarovala svojo ozemeljsko celovitost, je Stojadinovićeve vlada, ki je vztrajala pri antikomunistični politiki, začela iskati nove načine, da bi si zagotovila stabilen mednarodni položaj.⁹² Jugoslavija se je začela ekonomsko in politično povezovati z Nemčijo in Italijo.

Zahteve po vzpostavljanju diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo so se povečevale od sredine leta 1935 hkrati s kritiko zunanje politike Stojadinovićeve vlade na številnih zborovanjih opozicije po Jugoslaviji. Vzpostavljanje diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo so zahtevali tudi nekateri poslanci v Narodni skupščini. Eden izmed najaktivnejših pobudnikov vzpostavljanja odnosov s SZ je bil poslanec Dragoljub Jovanović. 15. julija 1935 je proti Stojadinoviću vložil interpelacijo, v kateri je vladi postavil vprašanja v zvezi z njeno politiko do Rusije in zahteval njeno priznanje.⁹³ Stojadinović je zavrnil vzpostavljanje diplomatskih odnosov, dokler se ne bi bila Sovjetska zveza pripravljena odreči vmešavanju v notranjo politiko Jugoslavije.⁹⁴

Med letoma 1937 in 1939 je jugoslovanska javnost zaskrbljeno opazovala razvoj mednarodnih dogodkov, povezanih z nemško agresijo v Srednji Evropi, Mussolinijevo vojno v Abesiniji, vpletanjem držav v državljansko vojno v Španiji, aneksijo Avstrije, Münchenskimi sporazumom, ki je pomenil poraz velikih evropskih sil proti Nemčiji, okupacijo Češkoslovaške in približevanjem neposredne nevarnosti na mejah Jugoslavije, prav tako pa tudi s pozicijo jugoslovanske vlade do popuščanja zahtevam Nemčije ter sklenitvijo neugodnega sporazuma z Bolgarijo. Vsi ti dogodki so ponovno postavili v ospredje vzpostavljanje diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo.⁹⁵ S tem je prišlo tudi do preorientacije jugoslovanske zunanje politike: jugoslovansko vodstvo je že leta 1939 načrtovalo vzpostavitev diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo, naraščajoča grožnja Italije po italijanski aneksiji Albanije pa je še povečala njegovo aktivnost v tej smeri. Računalo je na to, da bo Rusija odvrnila Nemčijo in Italijo od agresivnih načrtov proti Jugoslaviji.⁹⁶

Prve prave spremembe v odnosu jugoslovanske oblasti do ruskih emigrantov in odločnejše približevanje Sovjetski zvezi je nakazala simbolna odstranitev ruskih carskih simbolov z zgradbe prej omenjenega ruskega carskega predstavništva v

90 Ibid., 81.

91 Životić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi*, 46.

92 Ibid., 45.

93 Jovanović, *Beogradska javnost prema Sovjetskom savezu*, 136.

94 Ibid., 139.

95 Ibid., 140. Timofeev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 39.

96 Aleksandar Životić, »Jedno svedočanstvo o potpisivanju jugoslovensko-sovjetskog pakta 5./6. aprila 1941.« *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, št. 1-2 (2010): 122.

Beogradu.⁹⁷ 14. decembra 1939 se je Jugoslavija v Ligi narodov vzdržala pri glasovanju o izključitvi Sovjetske zveze iz organizacije zaradi sovjetskega napada na Finsko.⁹⁸ Pogajanja o vzpostavljanju odnosov so se začela kmalu za tem, februarja 1940. 11. maja tega leta pa je bil med državama podpisan Sporazum o trgovini in plovbi. Diplomatski odnosi na ravni predstavništev so bili uradno vzpostavljeni 24. junija 1940.⁹⁹ Ob tem je v Beograd prišel tudi prvi sovjetski veleposlanik Viktor Plotnikov.¹⁰⁰ Jugoslavija je bila tako ena zadnjih evropskih držav, ki so priznale Sovjetsko zvezo. To se je zgodilo šele po izbruhu druge svetovne vojne, ko so se politične razmere popolnoma spremenile. 5. aprila 1941, na dan nemškega napada na Jugoslavijo, je s Sovjetsko zvezo sklenila tudi pakt o prijateljstvu in nenapadanju.¹⁰¹

Kljub temu pa je bilo prvo obdobje jugoslovansko-sovjetskih diplomatskih odnosov zelo kratko. Sovjetska zveza je po nemškem napadu na Jugoslavijo 8. maja 1941 uradno prekinila diplomatske odnose,¹⁰² vendar so, kot navaja ruski zgodovinar Aleksej Timofejev, dejanske dejavnosti pooblaščenega predstavnika ZSSR v Jugoslaviji trajale veliko manj časa.¹⁰³ Diplomatski odnosi so bili znova obnovljeni po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941. Na tedanje spremenjene odnose med državama kaže primer sovjetskega komisarja za zunanje zadeve Vjačeslava Molotova, ki je v svojem nagovoru sovjetskemu prebivalstvu kot eno izmed žrtev fašistične agresije poudaril tudi jugoslovanski narod, kar je bila hkrati tudi prva uradna obsodba agresije na Kraljevino Jugoslavijo.¹⁰⁴ O spremenjenem položaju Jugoslavije priča tudi pismo jugoslovanskega veleposlanika v Sovjetski zvezi Milana Gavrilovića Ninčiću, datirano s 4. avgustom 1941, v katerem je poudaril pomen ideje slovanske vzajemnosti in solidarnosti, ki mora prevladati nad ideološkimi razlikami med državama.¹⁰⁵

97 Юнгблюд et al., *Встречными курсами: политика СССР и США на Балканах, Ближнем и Среднем Востоке в 1939–1947 гг.* (Киров: Вятский государственный гуманитарный университет, 2014), 29.

98 Сергей Романенко, *Между «пролетарским интернационализмом» и «славянским братством». Российско-югославские отношения в контексте этнополитических конфликтов в Средней Европе (начало 20 века – 1991 год)* (Москва: Новое литературное обозрение, 2011), 300.

99 Podrobneje o jugoslovansko-sovjetskih medvojnih odnosih gl. tudi Бранко Петрановић, *Односи Југославије и Русије (СССР): 1941–1945: документи и материјали* (Београд: Савезно министарство за иностране послове; Војноисторијски институт, Војна штампарија, 1996).

100 Тимофеев et al., *Москва-Сербия; Белград-Россия. Сборник документов и материалов*, 745. Алексей Тимофеев, »Сталинские эмиссары в Королевстве Югославии,« *Imagines mundi: Альманах исследований всеобщей истории XVI–XX вв.* Том 6, номер 1 (2008): 94.

101 Mihajlo Stevović, ur., *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1941–1945, I. Savezni sekretarijat za inostrane poslove* (Beograd: Jugoslovenski pregled, 1988), 26, 27.

102 Dokument »Telegram kraljevskog jugoslovenskog poslanika u SSSR-u dr Milana Gavrilovića kraljevskoj jugoslovenskoj vladi o prekidu diplomatskih odnosa između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Kraljevine Jugoslavije,« *Moskva*, 9. 5. 1941. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1941 – 1945, I. Savezni sekretarijat za inostrane poslove* (Beograd : Jugoslovenski pregled, 1988), 47.

103 Тимофеев, Алексей. »Дипломатия по-русски, дипломатия по-сербски. Первые представители СССР в Белграде, первые представители Югославии в Москве.« *Международные отношения, Вестник МГИМО Университета*, № 2(5), 2009: 18. Тимофеев, *Сталинские эмиссары в Королевстве Югославии*, 94.

104 Timofejev et al., *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa*, 41.

105 Stevović, *Dokumenti o spoljnoj politici*, 57.

Zaključek

Nedvomno je bilo antikomunistično stališče odločilno pri tem, da je jugoslovanska oblast dosledno, čeprav v nasprotju s spremenjenim zunanjepolitičnim položajem, vztrajala pri uradnem nepriznavanju Sovjetske zveze. Takšnemu delovanju političnega vodstva je mogoče pripisati več razlogov, med njimi je vsekakor izredno pomemben tudi močan politični vpliv ruskih emigrantov, ki so živeli v kraljevini. Med državama so, kot je razvidno iz pričujoče razprave, obstajali številni stiki, a pogajanja za vzpostavitev diplomatskih odnosov, ki so se večkrat začela z neposrednimi diplomatskimi predstavniki, pooblaščenimi v evropskih prestolnicah, sestanki zunanjih ministrov pa tudi s posebnimi oblikami meddržavne komunikacije, so naletela na nepremostljive ovire. Med njimi je bil tudi jugoslovanski strah, da bi vzajemno priznanje povečalo vpliv komunistov v jugoslovanski družbi in da bi boljševiska propaganda spodkopala obstoječi red v državi. Poseben sum je sprožila tudi tiha in pogosto neposredna podpora Sovjetske zveze različnim separatističnim političnim skupinam v Jugoslaviji.¹⁰⁶ Čeprav so večina javnega mnenja pa tudi številni pomembni mednarodni dejavniki močno podpirali zблиževanje s Sovjeti, so imeli vodilni radikali, zlasti Nikola Pašič, do tega odklonilno mnenje. Pri ohranjanju statusa quo je pomembno vlogo igrala tudi ruska emigracija, ki bi lahko politično vplivala na mogočo novo intervencijo proti Sovjetski zvezi in s tem ogrozila komunistični režim. Pričujoča analiza razkriva tudi, da je za celotno obravnavano obdobje značilna dvojnost jugoslovanskega odnosa do ruskih emigrantov, ki je doživela svoj vrh med drugo svetovno vojno in po uveljavitvi komunizma v Jugoslaviji. Že med nemško okupacijo so bile ruske emigrantske organizacije večinoma ukinjene, po drugi svetovni vojni pa so dokončno razpadle.¹⁰⁷ Ob začetku nemškega napada na Jugoslavijo leta 1941 so bili ruski emigranti, ki so bili vojaški obvezniki, vpoklicani v jugoslovansko vojsko. Jugoslovanskim oblastem so pomoč ponudile tudi nekatere ruske vojaške organizacije. Vendar pa odnos ruske emigracije do okupatorja kasneje med vojno ni bil enoten, saj je del emigracije v nemškem napadu na Sovjetsko zvezo videl nadaljevanje svojega boja proti komunizmu.¹⁰⁸ Poleg tega se je v Jugoslaviji, potem ko je priznala Sovjetsko zvezo, ublažila protikomunistična politika, s čimer se je položaj ruskih emigrantov močno poslabšal. Po vojni, ko je prišlo v Jugoslaviji do uveljavitve komunističnega režima, so bili številni predstavniki ruske emigracije podvrženi še strožjemu nadzoru jugoslovanske obveščevalne službe, nekateri so izgubili tudi svoja delovna mesta in dotedanje položaje. Po koncu vojne je zvezna vlada izdala ukaz, da morajo vsi ruski emigranti, ki so že pred vojno sprejeli jugoslovansko državljanstvo, ponovno zaprositi za njegovo potrditev. V posebej

106 Животић, »Покушай успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927)«, 320.

107 Gl. SI_ZAL_LJU/0468, t. e. 132, a. e. 127/45, Kolonije ruskih beguncev. SI_ZAL_LJU/0468, t. e. 134, a. e. 209/45, Ruska matica.

108 To je razvidno tudi iz arhivskih dokumentov, v katerih je mogoče najti številne dopise in pisma podpore, ki so jih nekatere ruske organizacije, delujoče na jugoslovanskem ozemlju, pošiljale okupatorskim oblastem. Gl. SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

težkem položaju so se znašli tisti, ki se pred vojno niso odločili za sprejem jugoslovanskega državljanstva, saj se tudi po vojni številni niso mogli vpisati v državljansko knjigo, zaradi ostrih kriterijev pa so bile zavrnjene tudi številne prošnje emigrantov, ki so že imeli državljanstvo.¹⁰⁹ V arhivskih virih lahko zasledimo podatke o ,odvzemu gostoljubja', številni so se zato odločili ponovno emigrirati iz države.¹¹⁰

V pričujoči razpravi sem se posvetila predvsem odnosu jugoslovanskih oblasti do ruske emigracije, pri njeni umestitvi v širši zunanjepolitični prostor pa bi bilo smiselno podrobneje preučiti tudi sovjetske arhivske vire, ki bi nam razkrili, kakšen je bil njen pomen za Sovjetsko zvezo. V celoti tudi ni raziskano vprašanje vpliva ruske emigracije na jugoslovanske zunanjepolitične odločitve v odnosu do Sovjetske zveze. Te iztočnice presegajo predmet te razprave, ponujajo pa širok prostor za nadaljnje raziskovanje.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 61, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve, 1919–1924.
 - SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, 1819–1941.
 - SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS.
- SI_ZAL_LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
 - SI_ZAL_LJU/0468, Mestni ljudski odbor Ljubljana, premoženjske zadeve, 1880-1959.

Časopisni viri

- *Jutro*, 1921-24, 1926.
- *Politika*, 1921, 1923.
- *Slovenec*, 1922, 1924.
- *Slovenski narod*, 1922.

Literatura

- Clissold, Stephen. *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973: a documentary survey*. London: Oxford University Press, 1975.
- Jovanović, Nadežda. »Beogradska javnost prema Sovjetskom savezu 1934–1941. godine.« *Međunarodni naučni simpozijum 'Jugoslavija i Rusija'*, 129–49. Beograd, 1989.
- Klopčič, France. »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1, št. 3 (1960): 63–65.
- Koncilija, Žiga. *Politično sodstvo. Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.

109 Ibid.

110 SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Gl. tudi SI_ZAL_LJU/0468, t. e. 45, a. e. 245/45, Suldin, ruski emigrant.

- Nećak, Dušan in Božo Repe. *Oris sodobne obče zgodovine*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003.
- Perovšek, Jurij. »Odpoklic Wranglovcev iz obmejne službe in njegov odmev na Slovenskem leta 1922.« *Monitor ISH*, št. XVII/1 (2015): 7–20. <https://doi.org/10.33700/1580-7118.17.1> (2015).
- Russett, Bruce in Harvey Starr. *Svetovna politika. Izbira možnosti*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, Zbirka mednarodni odnosi, 1996.
- Timofeev, Aleksej, Goran Miloradović in Aleksandar Životić. *Srbija-Rusija, Jugoslavija-SSSR: povodom 180 godina diplomatskih odnosa : katalog izložbe = Сербия-Россия, Югославия-СССР: к 180-летию дипломатических отношений: каталог выставки*. Beograd: Arhiv Srbije, Arhiv Jugoslavije = Архив Србији, Архив Югославији, 2018.
- Vinaver, Vuk. »Pašić, radikali i pitanje uspostavljanja jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa (1919 – 1926).« *Pregled* (1967).
- Životić, Aleksandar. »Jedno svedočanstvo o potpisivanju jugoslovensko-sovjetskog pakta 5./6. aprila 1941.« *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, št. 1-2 (2010): 122–33.
- Životić, Aleksandar. *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1939–1941. godine*. Beograd: Filip Višnjić, 2016.
- Бочарова, Зоя. *Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие*. Москва: АИРО-XXI, 2011.
- Вишняков, Ярослав. »Руска револуција 1917. и формирање Југославије.« *Крај великог рата - пут ка новој Европи. Зборник радова*, 225–34. Beograd: Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране, 2020.
- Животић, Александар. »Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (1923–1927).« *Русија / СССР и државност Србије / Југославије: = Россия / СССР и государственность Србији*, 299–323. Beograd: Историјски институт, Москва: Институт славјановедения Российской академии наук, 2018.
- Животић, Александар. *Југославско-советские отношения. 1939–1941*. Москва: Политическая энциклопедия, 2019.
- Ђовановић, Мирослав. »Россия в изгнании. Границы, масштабы и основные проблемы исследования.« *Русская эмиграция в Югославији*, 27–45. Москва: Издательство Индик, 1996.
- Ђовановић, Мирослав. *Русская эмиграция на Балканах, 1920–1940*. Москва: Библиотека - фонд «Русское зарубежье»; Русский путь, 2005.
- Лобачёва, Юлия. »Југославија в системе међународних одношения в 1920–1930-е годы (Историографически обзор).« *Славјане и Россия* (2017): 389–409.
- Петровић, Драган. *Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР): 1918–1929*. Beograd: Институт за међународну политику и економију, 2018.
- Поповић, Никола. *Србија и царска Русија*. Beograd: Службени лист СРЈ, 1994.
- Романенко, Сергей. *Между «пролетарским интернационализмом» и «славянским братством». Российско-югославские отношения в контексте этнополитических конфликтов в Средней Европе (начало 20 века — 1991 год)*. Москва: Новое литературное обозрение, 2011.
- Романенко, Сергей. *Југославија, Россия и „славянская идея“: Вторая половина XIX - начало XXI века*. Москва: Институт права и публичной политики, 2002.
- Тимофеев, Алексей. »Дипломатия по-русски, дипломатия по-сербски. Первые представители СССР в Белграде, первые представители Югославији в Москве.« *Международные отношения*, Вестник МГИМО Университета, № 2(5), 2009: 17–31.
- Тимофеев, Алексей. »Сталинские эмиссары в Королевстве Югославији.« *Imagines mundi: Альманах исследований всеобщей истории XVI – XX вв. Том 6, št. 1* (2008): 93–106.
- Юнгблуд, В. Т., Т. А. Воробьёва, А. В. Сбоев, А. А. Калинин, А. А. Костин, И. В. Смольняк in А. В. Чучкалов. *Встречными курсами: политика СССР и США на Балканах, Ближнем и Среднем Востоке в 1939—1947 гг.* Киров: Вятский государственный гуманитарный университет, 2014.

Objavljeni viri

- Stevović, Mihajlo, ur. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1941–1945, I*. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1988.
- Stevović, Mihajlo, ur. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1945*. Beograd : Jugoslovenski pregled, 1984.
- *Uradni list Narodne vlade Kraljevine SHS, Pokrajinske uprave za Slovenijo*, 26. 1. 1921, št. 8.
- *Uradni list Narodne vlade Kraljevine SHS, Pokrajinske uprave za Slovenijo*, 17. 5. 1922, št. 50.
- *Uradni list Narodne vlade Kraljevine SHS, Pokrajinske uprave za Slovenijo*, 4. 8. 1922, št. 81.
- Петрановић, Бранко, ur. *Односи Југославије и Русије (СССР): 1941–1945: документи и материјали*. Београд: Савезно министарство за иностране послове, Војноисторијски институт, Војна штампарија, 1996.
- *Русская военная эмиграция 20-х — 40-х годов. Документы и материалы. Том 1. Так начиналось изгнание. 1920–1922 гг. Книга первая. Исход*. Москва: Гея, 1998.
- *Русская военная эмиграция 20-х — 40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды*. Москва: Триада-Х, 2001.
- *Русская военная эмиграция 20-х — 40-х годов. Документы и материалы. Том 4. У истоков «Русского общевоеинского союза»*. 1924 г. Москва: Институт военной истории, Служба внешней разведки РФ: ФСБР РФ: Российский государственный гуманитарный университет, 2007.
- Тимофеев, Алексей, Горан Милорадович in Александар Сиакиќ. *Москва — Сербия; Белград — Россия. Сборник документов и материалов. Том 4. Русско-сербские отношения. 1917–1945 гг*. Москва in Белград: Центральный государственный архив Москвы in Архив Србије, 2017.

Petra Kim Krasnić

RUSSIAN EMIGRATION AND THE YUGOSLAV POLICY TOWARDS THE SOVIET UNION IN THE INTERWAR PERIOD

SUMMARY

Throughout the interwar period, Yugoslavia and the Soviet Union refrained from officially establishing diplomatic relations. King Alexander I Karadžević and later Prince Regent Paul Karadžević opposed any cooperation with the Bolshevik regime, which had brutally retaliated against the Russian imperial family, the Orthodox Church, and the Slavic tradition in the name of the Revolution. Apart from the negative attitude of the Yugoslav authorities towards the Soviet regime and the fear of the spreading of communism, the cold Yugoslav-Soviet relations were also strongly affected by the presence and influence of Russian emigrants in Yugoslavia. The archival documents and newspaper sources indicate that the Yugoslav authorities paid particular attention to these people: they assisted them with solving the refugee crisis and allowed for their unique position, which was unlike any other groups of migrants in the state. However, they also monitored them closely throughout the interwar period out of fear of Soviet secret agents that would occasionally blend in among the emigrants.

On the other hand, the cold attitude of Moscow towards Belgrade in the 1920s and 1930s could be ascribed to its outlook on the “imperialist” Versailles System and the political entities it had produced – especially those that Moscow saw as analogous to the Russian Empire and the ones where the members of the so-called White movement sought refuge. The Soviet attitude towards the Kingdom of SHS was governed by the fact that the latter was one of the European countries that had accepted the largest number of Russian refugees while also possessing a monarchic system much like the former Russian Empire. Furthermore, the centre of the Russian military emigration led by the Russian Imperial General Pyotr Wrangel, which represented a threat of military intervention for the Soviet Union, was located in the Kingdom of SHS, which also actively supported the Russian monarchists. The mutual hatred between the Soviet authorities and the Russian emigrants remained a permanent feature of the political life during the entire interwar period and contributed notably to the fact that the Yugoslav-Soviet relations remained cold. Due to all these factors, the official diplomatic relations between these two states were not established until as late as the summer of 1940, when the Yugoslav authorities were forced to change their policy because of the altered international situation that threatened its territorial integrity due to the Nazi and fascist aggression. The discussion at hand reveals that even though the states refrained from officially establishing diplomatic relations for more than twenty years, they nevertheless interacted constantly, and the Russian emigrants represented a crucial factor in these relations.